

PAR NÓ DESMENTEASE

UNIÓN LADINA
D'OLTRECHIUSA

DOLOMITI
UNESCO WORLD
NATURAL HERITAGE

Direttore Barbara Pezzolla • Redazione Daniele Lucia Petito, Marco Moretta dei Marche, Corrado Belli Codà - Vardà dal Prof. Enzo Croatto • I da na man: Barbara Pezzolla, Sabrina Menegus de chi de Martin, Ernesto Majoni Coletto, Faustino Menegus Tamburin, Luigi "Jijio" Belfi de chi del Lóng, Marco Moretta dei Marche, Ernesto "Tino" Masolo, Giacomina De Nard dei Stradin, Luisa, Feliciana Pagan, Corrado Belli Codà, Pierina De Vido Peruto, Aurora Torri, Gabriele Livan Petiz, Union di Ladign de Zopè.

A cura dell'Unione Ladina d'Oltrechiusa - Iscritto al tribunale di Belluno al n. 12/98 del 29/10/98
(Poste Italiane SpA - Spedizione abbonamento postale -70% NE/BL)

Contributo della Regione del Veneto / Finanziaria da la Reion Veneto cun la leie LR 73/94
Fax 0436 890302 • I-32046 SAN VIDO DE CADORE (BL)

DOLOMITI PATRIMONIO DELL'UMANITÀ: A QUANDO I SUOI ABITANTI ?

NUÓA PUBLICAŽIÓN DE 'L ISTITUTO LAĐÌN

Al Lunàrio Lađin

SABRINA MENEGUS DE CHI DE MARTÍN - SAN VIDÒ

Stó àn 'l é ienù fòra al nuóo libro, publicà da'l Istituto Lađin de la Dolomites de Bórcia e stampà iže la tipografia Print House in Anpéze.

'L é stà ciamà "Lunàrio lađin": iže la sò pàines sé puó ciatà de fato an vero lunàrio perpetuo, coi sante e i dis de la fèstes de dute i paés lađin de la provinžia de Belùn.

Al lunàrio, però, 'l é stà scrito cu n'outra intenžión, vâl a di chéla de béte apède an grun de la tradižiones e dei laore leade a la tèra, a la religión, e a chél che n'òta ienìa fato dute i dis par tieni in pè la famées e i paés. Intanto che se žercàa par ciatà fòra la informažiones sui libre stòriche de la bibliotèca de 'l Istituto, 'l é stà interesante véde cume žèrta usanžes les sée pasades da na ieneražón a chél'outra, e les sée ruades al di d'incuói: carcheduna così cume che l'èra n'òta, e cume outres les àibe lasà an gran péso iže la vita, soralđuto chéla spirituàl, de la dènte d'incuói. 'L é da di che tanta ròbes les é dûda përses, ma 'l é iusto mantieni chél che 'l é restà, e furse scrie duto su la carta al puó adià.

La tradižiones e la usanžes che se ciata iže 'l libro les va dós i més de 'l àn, e les é chistes: *Prin de 'l àn, Paschéta, Fuóghé de la véa, Ultimo duóiba de ienaro, La Candelòra, Carnavàl, Ðì in masca, La mascre de lén, Al Ciarivàri, Ra Scèiba, I Siadizi, La Stemana Santa, Véndre*

(continua a paina 4) ►

L'augurio prevedibile, ma non per questo meno sentito, che rivolgo a Voi tutti, è che possiate trascorrere liete festività e vivere un sereno 2016. Altrettanto fortemente sentito è l'auspicio che l'interesse per la cultura ladina, in tutti i suoi aspetti, non venga mai meno e che si arrivi a un sempre più ampio coinvolgimento delle nuove generazioni nel voler trattenere radicata sul territorio la discendenza passata e futura. Lascio da parte slogan e frasi fatte che ben si prestano al concetto ma sottolineo l'importanza di raccontare, tramandare, vivere la ladinità che da secoli distingue la comunità dell'Oltrechiusa. Per questo, auspico vivamente che, in vista delle celebrazioni per il ventennale dell'Unione Ladina, alle già numerose – quasi inaspettate – manifestazioni di interesse e collaborazione, molte altre se ne aggiungano.

Il segnale è chiaro: i Ladini dell'Oltrechiusa rispettano le proprie origini, ricordano le tradizioni, rivivono la storia, quella più importante, la loro. ■

Barbara Pezzolla

Cume che aón dito, dal numero de iugno del 2016, nó podón pi mandà al nòs suói *Par no defmentease* par posta: podè aélo par e-mail come pdf, così podè algévelo e stampalo dal nòs sito e al ruaràe alòlo. Fájeme saé scrièndo a: info@ladini.org e sito www.ladini.org o a danielepetito@tiscali.it Gramaré bén. Due to elevated Postal Costs, we can no longer mail "Par Nò Defmentease" overseas. The next issue, (July 2016) will be available on Line. Our job site is: www.ladini.org.

El groton de Lerosa

ERNESTO MAJONI COLETO - CORTINA

V oreedì anche ió algo par via del groton, che l à scrito sul numero passà de chesto sfoi Osvaldo de Sval. Cuanta otes no suzedelo de brincà, o “esse brincade” da calche bestia selvatega? L à da esse capità a tante; na ciamorza, un capriol, fosc un zervo, un stanbeco, na vipera, i m à fato de seguro sustà nafré a caminà par l bosco o su par na croda. Fin ca, no n é da se fei de mereea¹, vò dì che inze i nostre bosche besties in é ben ancora! Aarae pi de na storia

da contà par via de chesto, e inze dutes l é stà bel se ciata daante na bestia, mangare ra otes che see solo e coree daòs ai mè pensiere, cosci che anche incrojà solo un uzeluco² l aarae podù me fei soutà su dretto. Dapò de ra sessanta ciamorzes che es vienia só de galopo, de maso

del '85, dal troi de guera de Ra Ciadenes, me penso de un colpo che ei ciapà na gran fuga, ma a ra fin son stà anche contento de aé vedù na bestia rara. Min sie su pian pianeto par i Tizoi Storte ves Lerosa. L ea de maso, su là no n ea ancora negun, e calche tacia de gnee³ ra cuersea chera bela strada de guera inze l bosco. Voree sì su su ra Croda de r Ancona; ma canche son ruà sui Ciadis, ei abù da me fermà, par via che al incontrare⁴ l ea ancora pien de gnee, e no voree sì a ris-cià. Ignante de ruà su sul pian, sento un colpazo. Me parea na s-ciopetada o na bia de legnes⁵ che se rebalta, e el m à fato nafré steedi⁶. Vardo in su, e ce vede? Un baloto negro co ra oujores⁷, che el sgarboiea⁸ fora par sora i barance. L ea un groton, un uzel svelto come un jato de pionbo e pauros, che se vede da raro, se no se jé cazadore, fotografare o fortunade. Su dal cason de Lerosa, un òn che l ea ruà poco ignante de me el m à dito che l aea sentù e vedù chel uzel anche el. Son stà “contento” che dute doi assone ciapà ra medema, bela steedida, da na bestia che no n é tanto fazile intià sun un troi. Tanto pi no se l ciata inze meso Cortina, cemodo che se vede su ra fotografia pede sto articolo, che ei tolesc só visavì ra jeja de ra Difesa, na bonora fieda de febrero del 2011. ■

G L O S S A R I O

(1) **mereea** = meraviglia

(2) **uzeluco** = ucellino

(3) **gnée** = neve

(4) **al incontrare** = a settentrione (in Oltreciusa: al posterno)

(5) **bia de legnes** = catasta di legna

(6) **steedi** = rabbividire

(7) **oujores** = ali

(8) **al sgarboiea** = si dibatte, si agita

Al Ru gran

FAUSTINO MENEGUS TAMBURIN - SAN VIDO

C anche èro riédo al Ruséco, soralduto d'istade, ‘l èra pròprio séco, màsima ruàa dó aga dapò međodi se su Nantelòu ‘l èra ancora niéve da delegà. In chisti ultime anes invénze al piòe de pi e iže ru ‘l é aga đuto ‘l istade. Canche ‘l èra an sdravaž¹ su Nantelòu nosjoutre riéde da Costa saeane che saràe ienù argo de bél da véde; staseane atènte e apéna che se sentia sesuro coreane su sóte Valièr a spetà al Ru gran. De fato man man che al sesuro ‘l creséa conparia al Ru gran. L'èra na onda de bròda² marón e sas che faſéa an gran sesuro, larga đuto quanto al ru. Al bél ‘l èra védela pasà ia cu'l bél sesuro che ài ancora iže la réies. Al spetacol nó ‘l duràa tanto. Daòs al frònte de la prima bròda par an tin ienia dó ancora an grun de aga ma a la svéltes la corénte se reduféa, nó la menàa pi dó sas ma invénze la menàa dó iara³ sènpre pi fina. Chi da Costa che aéa bijògno de iara i betéa alóra na bréa par traès del ru⁴, che la fermàa an bél banco de iara.

Dapò che ‘l é stà fato la brilie, iže i anes sesanta, al ru ‘l é canbià de sana pianta. Nò ‘l à pi magnà la spòndes che les mostràa iara bianca e nuđa iže divèrse luoghe. Al liéto del ru che ‘l èra largo bén pi de vinti mètre, almanco da Bèpo Petito fin sóra Fontaniés, đute sas néte e iares bianches, nó ‘l é pi chél. ‘L èra an posto magico che ciamàa an grun de dente; d'istade tanta famées de “turisti” dia cun chi riéde a ciapà al sól e a stampionà⁵.

Adès la spòndes les se à inboschì e parte par parte ‘l é ienù su vénce⁶ e pin che i à viestì đuto al liéto del ru e i ‘l à redóto a bén póca ròba. ‘L é difižile adès ruà davesin de l'aga e sui sas al sól i morsolói nó fàs pi la sò bélà cóes de lido⁷. Da bén pi de vinti mètre la brilie les à strénto al pasàio de l'aga a pócò pi de sète mètre (ài mesjurà tre brilie chést'istade). ‘L é vero che nó ‘l magna pi la spòndes ma cu la brilie a chél modo al ru ‘l é stà incanalà. Sé é segure che, canche su Nantelòu rua an sdravaž, la bónba de aga, cume che se dis adès, la rua dó da chi da Ruséco cume na s-ciopetada. Prima che fuse la brilie la bónba de aga la podéa córe par an bél tòco larga pi de vinti mètre, pèrde fòrza, e ruà dó da chi da Ruséco pi mèstega⁸. Chést'istade ‘l é

capità na ròba unica par via del sdravaž fòra del comune e del material ienù dó da Nantelòu. Al ru al se à ciapà da nuóo al só liéto vècio fòra de la brilie ma al canàl iže mèdo nó i à permetù de pèrde na parte de la só fòrza. Ài visto a setènbre an gran laóro de ruspes su par al ru, ma nó capiso bén cé che sarà ‘l efèto. Par carche secolo al ru, sóte

I bréntes a Guóđo

JIJIO BELFI DE CHI DEL LÒNGO - GUÓDO CÓ MARCO MORETTA DEI MARCHE - PEÈI

100 ane de 'n tin de storia dei nuôstre bréntes (4ª puntata)

Dó par Salime, debòto de frônte la cèsa de *Spinazzè*, fata su 30/40 ane fa, e desóra de agnó che, n'òta, 'l èra al volto¹ de chi de Gòi, se ciatàa an brentefèl dito de Palađa. La só aga la ienia fòra dal tarén carche metro pi 'n su. Adès là i duia al balón, ma fin ai anes '40, chi da Ciarediégo i menàa là al besteame a beerà, tanto a bona che a cativa staión e là chéla fémènes les déa, daspés, a se lavà argo de sarvise² e anche ròba da vesti.

Che me à contà chel che ve digo 'l é stà la mama Malia (*Amalia Talamini in Belfi Lòongo, 1907-1989*), Malia de Mòl (*Amalia Colombo in Zammichieli de Mòl, 1901-1994*) e Malia dei Žoldane (*Amalia Gregori Žoldàn in Gobbato, 1906-1997*).

Malia Gobbato: "L èra pròpio an brentefèl fato a forma de vasca có brées bëla gròses. Nò 'l avéa al cornóio, ma l'aga i la ciapàa da na salòta de lén. Suparpède 'l avéa sì an brente da lavà, però bén pižol".

Malia la continua: "Te contarèi anche che, an bël di, avarèi avù 10 ane, la mé amighes, có 'n truco, les mé à fato tomà iże la vasca, les mé à lasà là sola e les é sendudes e les ridéa e iō ... đuta bagnada piéna de ràbia". Tanto la mama che Malia de Mòl les mé dijéa che l'aga de chél brentefèl l'èra sempre tiéveda e dintórno se vedéa, sempre, carche fiór, parfin d'inverno, magare cól niéve che fafèa da tapéto e đuto imperlà da la combinažión del fiandòr del di cól fariéđo de la nuóte: 'l èra an nasacè che,

chi da Ruséco, nò 'l à magnà ia la spondes cuasi par nia, e la vares les à podù di dó fin apèđe l'aga. Chésta l'è na pròa che, canche l'èra larga pi de vinti mètre par an bël toco de la sò strada sóra Còsta, la bónba de aga de an ſdravažé su Nantelòu la ruàa dó da chi da Ruséco pi mèstega. Na roba impossibile dapò che al ru 'l è stà incanalà. ■

G L O S S A R I O

(1) **ſdravažé** = temporale rapido e violento, piovasco spesso con vento

(2) **bròđa** = brodaglia

(3) **iara** = ghiaia

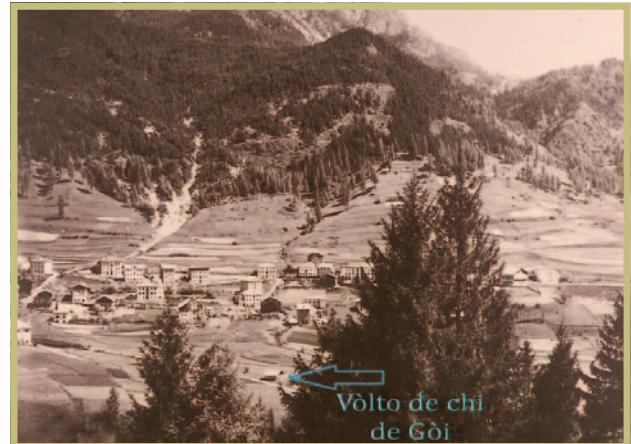
(4) **na bréa par traès del ru** = una tavola messa di traverso al corso del ruscello

(5) **stampionà** = trastullarsi

(6) **vénco** = salice rosso, arbusto con rami flessibili (*Salix purpurea*)

(7) **i morsoloi nò fàs pi la sò bëla còées de liđo** = i calabroni non fanno più i loro bei nidi di sabbia

(8) **mèstega** = domata, calma

▲ Guóđo, Vòlto de chi de Gòi

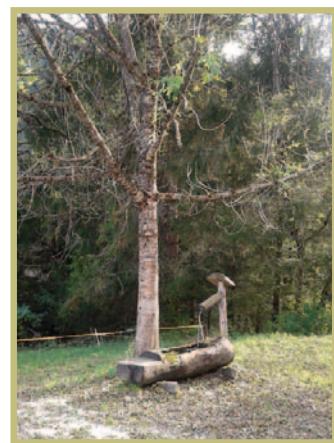
canche te ères stufa e straca, al té rincuoràa an tin.

Senpre de lòngu de Salime, ma 100 mètre pi 'n dò, là da l'òta de Salime a man žància, nò 'l è tante ane che carchedùn 'l à avù la bëla idèa de fèi an brentefèl che, a ciatàselo debòto de colpo davante i guòie, te ién da fermate e tociàtelo, an atimo, có na man, da bagnàte al vis e bée an guóže de la só aga. Però te ris'ces de fèi scanpà carche aužèl e, chisà anche an žérvo, incantade anche i dal luó an tin scònto e pichesée da la so aga così bona fresca. 'L è an brentefèl fato a la bona, tirà fòra da na bóra³ de lares có 'n palo de lén come colónda che l'à an mócol⁴, siegà par mèđo, par ciapèl. An tubéto de fèr, in mèđo, al sèrve da tolpo. Al cornóio 'l è an toco de lén sbusà có iże

an tubéto de plastica, blu de colór, che spòrde fòra. Đuto 'l è sóte an frasin che fàs onbria e che protèie.

Saràe senpre an piažér véđe daparduto, curà su polito, cenù néto e ca ... anche an fiór nò stomearàe⁵.

Al bël nò 'l à bisogno de tanto. ■

▲ Guóđo, Salime

[continua]

G L O S S A R I O

(1) **vòlto** = edificio rurale (non necessariamente a volto) adibito a ricovero provvisorio di attrezzi e raccolto (solo a Vodo)

(2) **sarvise** = utensile per qualsiasi uso

(3) **bóra** = sezione di tronco d'albero da legna da ardere

(4) **mócol** = pezzetto di legno

(5) **an fiór nò stomearàe** = un fiore non darebbe fastidio alla vista

**Santo, Le Luse, Sabo Santo e Pasca,
Lunes de Pasca, La Rogažónes, Dì a
monteà, Órte, cianpe e vares, Fài fén,
La Madòna de agósto, Dì a la caža,
Iže 'l bósco, I mòrte e la sepoltures,
Da San Nicolò a Nadàl.**

Iže mèdo la partes pi grandes se ciata, cume bèle dito, la pàines col lunàrio e 'n provèrbio, 'na rižeta par més, 'na schèda de 'na pianta che i doràa n'òta par se međegà, e 'na cartina de la Ladiniá de la provinžia de Belùn, agnó che ién betù a confrònto 'na paròla, par véde cume che la ién dita paés par paés. Par fai 'n esèmpio, se puó véde che "burrasca di neve" la pasa da gónfe-gónf-sgónf in Agordìn, a sgionfedò in Oltreciuſa e Cadór de Mèdo, a s-giónfdo- 'sónfdu in Comèlego.

La rižetes les é stades curađes fòra sènpre in relaziòn al més. 'L é stà žercà da béte iže al libro carche damagnà che nó se ciata pi dute i dìs, cume la péta filandèra, la péta có la iusa, o la leſagnétes da fornèl.

Na parte importante del laóro l'é stada chéla de la intervistes fates a đente dei divèrse paés, par se fai contà duto chél che nó se ciata sui libre. I é stade dute an grun contènte de adjame, e de contà ce che i faséa n'òta. 'L é stà domandà an grun de ròbes a ci che à laurà iže i cianpe, a ci che menàa la vaces a monteà, o a ci che dia iže 'l bosco, ma anche an grun de informažiones su la fèstes e outratantes su la rižetes, parçé che, carche òta, ce che 'l é iže i libre de cuſina 'l é scrito par i turiste, e no 'l à nia a ce fai có chél che i magnàa par dasén n'òta.

Al Lunàrio lađin 'l à iže an grun de fotografies e dijégne, e 'l é bèl da liéđe e da vardà. Al puó èse na bona iđea par an regalo de Nadàl par la famées.

Par aé informažiones sul Lunàrio, o par segnà dó se 'l é argo che nó và iže i scrite, se puó ciamà 'l Istituto de Bòrcia al 0435/482828, o scrie a info@istitutoladino.it. ■

Nèto e al sò molìn

ERNESTO "TINO" MASOLO - GUÓDO

De Lorenzo Ernesto "Fortuna" (20.8.1906 - 7.12.1982)

Un de chiste dis, èro solo a cèſa e dato che fòra faséa guèrnio me són betù a vardà la fotografies de faméa. Intrà la tantes l'é sautà fòra una che mostràa chi che èra stade a la festa par i setanta ane de Ernesto De Lorenzo "Fortuna". La đente la 'l ciamà Nèto: 'l avéa via Ru an molin a la vècia. Al doràa l'aga de ru par fèi girà la ròda par podè maſenà al sòrgo, al forménto, la sealà e al paian¹ che la đente i portàa.

'L èra tènpo de guèra, la fame la se faséa sentì e nó se podéa ciatà nia da comprà. Su da Panéta² a Guódo, có la tèsera anonària se podéa avé an pan fatto de farina de biſe, faes o chisà cè àutro. La cróstà l'èra dura come an perón e al moliže 'l èra đuto bagnà. Al papà, che 'l èra apéna tornà su da Milàn, insieme a Jaco Lòngo 'l èra du dò par la Bases³ fin a Mòta de Livènza có 'n caréto par procurase an tin de forménto. Chésto đuto de scondón.

Così Nèto al maſenàa anche al nòs forménto e chél puóco de paian che la Nòna avéa tirà su dal cianpo de Fòra Còl.

Anes dapò, fenida la guèra, ió, Nane Nanèco e Bortolin de chi del Lòngo, na doménia areane đude su a Vínego e se aveane fermà in Conprativa e là ón ciatà Nèto, che ne à oferto na palanca de vin. 'L èra an vin tanto aspro che par podélo parà dò, có na man cenio al góto e có chél' àutra me èro rentà al bancón. Nèto al mé cognoséa, ma 'l à guolù savè da Nane da cé faméa che ienio. Al m'à vardà an tin e forse i èi parù an dóvin an tin masa desedà e 'l m'à dito: "T'as da èse an cocéto⁴ tu ....!" "Dute se à betù a sganase dal ride.

Dute i anes, a la festa de Santa Lužia, Nèto 'l èra al nòs "ospite gradito".

Par tante anes 'l à fato al mónego par la iéſia de San Duane e me recòrdò che canche al ciantàa la funžiones in latin 'l èra da bétese le man iže i ciavèi a senti al sò latin "maccheronico".

Canche 'l è morto, San Piero al 'l à vedù ruà su e pi che in prèsà 'l à spalancà la pòrtes del Paradis, 'l à ciamà la banda coi mèo sonadòres par i fèi festa e dato che 'l èra del mestier al i à dà,

come che se dis al dì d'incuói, la mansión "a tempo indeterminato" de sonà l'Ave Maria da bonóra e dadáséra e al De Profundis par l'ocasión.

Ió e đuta la bòna e bràa đente da Vínego nó 'l desmentearón mai. ■

G L O S S A R I O

⁽¹⁾ maſenà al sòrgo, al forménto, la sealà e al paian = macinare il mais, il frumento, la segale e il grano saraceno

⁽²⁾ da Panéta = dal panettiere

⁽³⁾ dó par la Bases = nella pianura veneta, specialmente nel Trevigiano

⁽⁴⁾ cocéto = piccolo caprone (scherz.)

I NÒMES DEI NUÓS LUÓGHE (29)

Rufo

CORRADO BELL CODAN

Luó intrà Piavaže e la strada che ména a Polentàia. Al podàrare aé ciapà al nòme dal colór del tarén: *Rufo* dal latin RUFUS "rosso" REW7425.

La péta de lala Lina

GIACOMINA DE NARD - BÓRCIA

Al dì de incuói, ‘l ultimo duóiba de ienaro ‘l é an dì come dute chi àutre par me e anche par i mè darmane de chi de Donin. Canche ereane pižui invéze, sieteane che ‘l ruase parcè che ‘l èra al dì de la péta de la Filandèra. I me aéa contà che na tradižión an grun vècia la goléa che pròprio in chél dì duta la fèmenes del paés, daspò aé feni de laurà sul telèr¹, o de cuſi vestis o fei su màies par duta la faméa (na sgòdia de dènte²...), les se ciatase par fèi festa e magnase la péta in compagnia. L’èra na torta inpastada có la farina dala da polènta, fighe, uéta, sgnapa, canèla e an tin de péver. La restàa basa parcè che nó se betea iže al levà³. Dute i ùltime duóibes de ienaro, lala Lina, la sorèla de la mare, la pareciàa la péta par dute i só nevòde e la faſea al giro de la cèses dei so fardíei, con tante scartòže dute compain, incartade iže sachéte del pan. In chel dì podéa èse an feriédo can, fiocà, sgionfedà⁴ o pióe a séia roëses e ventà, ma te podéas èse seguro che la saràe ruada. Ió vardào fòra par i viére de la cuſina, dute inpanade dal fiadór, fin che la vedéo ienì ia par strada, duta inbacucaða, col so pas da iendarmo che al servìa a scònde na téla de talaràn de duta la só paures de fémene sola. I braže i déa svélte, come can che se màrcia, e la spòrta sgiónfa la sgorlòa inavante e indaòs. L’avéa da èse bël che straca, l’avéa scominžià bonóra a inpastà e cuose péta (parcè che al forno de la so cuſina ‘l èra pižol e i nevòde tante ...), l’èa magnà a strangosón e fato la còrses par èse a cèſa prima che ienise scuro. No sèi ce che sužiedéa a cèſa de chi àutre, ma dó dai “Stradin” can che la ruàa nòs fajeane finta de nia, par lasai al gusto de fèi la sorpresa. Laseane che la se tirase fòra al

capòto, al fažoléto e carche òta anche i ciaužèi, se l’èa i pès iažade, e che la se sentase dò iže stua, suparpède ‘l forno. Alóra la verdéa la só spòrta négra e la diſéa:

“Vofautre nò ve pensà de seguro, ma ió si e ve èi fato la péta”.

Alora scominžiàa la festa: se sturteane dute dintórno, anche al ciàan e i iates che nó i manciàa mèi e asieteane che la mama la me taiase al nòs tòco e stafeane atènte che i tòche fòse dute grèi compain. - “Ce bona che la él” - “La te é ienuða pròprio polito” - “Nesùn la fàs come la tóa ...” diſeane un a l’òta có la bòcia piéna e a ris’cio de se incucià. La péta la se sfregolàa iže bòcia e su la léngua te la senties an tin rùspeda. Te ienìa guòia de bée argo apède e nos fajeane na cichera de cafè de òrže có na góza de vin rós par la parà dò mèo. Me penso che ió magnào, beeo e vardào lala Lina che la se tienìa in bón par i nòs compliménte: l’èa i auriéi che ridéa e i guòie lustre. Alóra credéo che la fóse comòsa parcè che l’èra contenta. Adès che éla la só e pi, e che me mència tanta ròbes de éla, ogni dì capiso che forse a chi tènpe la só lágremes iotides les ienìa dal magón de nó avé mèi aù anche éla na só faméa e fíoi che se godése la só péta come che faséa i só nevòde.

Da vècia la me à detà la rižèta de la só spezialità, ma èi proà a la fèi solo n’òta e nò l’èa pi al saór de chi anes. Al magón al m’è ienù a mi.

Par mé la tradižión de la péta l’è fenida có lala Lina. ■

G L O S S A R I O

(1) al telèr = telaio per tessere

(2) na sgòdia de dènte = un gruppo numeroso di persone

(3) al levà = il lievito

(4) sgionfedà = turbinare della neve

Piére da San Viðo

LUISA - SAN VIÐO

Ancuói, cuindes de novènbro, són duda fòra a la Scura. Aéo sentù a di in giro che i faſea la festa dei piére de San Viðo a na žèrta ora; ài dito: “Adès vaðo a véde ce che ‘l é”.

I à golù proà a semenà an bón dói de cianpe de piére e ancuói cu la só fèmenes i à fato a dute al magnà de n’òta.

I aéa parecià na tòula lònga có su: piére lèse, conžade, a l’anpežana, iže fórn che someàa an žésto de porcine, e daspò ‘l èra an grun de tòche de formài de duta la sòrtés, salame, soprèsa e anche spersada.

Có són ruada fòra in ciòu la tòula, aéo an piato pién de sta bòna ròbes.

Me ài tolésto an bón góto de vin négro e me ài tirà su na tòula e me són pròprio goduða.

Fòra dante i sonàa l’armònica e i ciantàa.

Ài da faighe tante compliménte a la doventù de San Viðo che l’è fato stó bón parécio. ■

BORÐÉTA

Na rižèta dal libro de Feliciana Pagan
- La cuſina sanviðota - San Vito 2002

Cé che guèse: (par 4 personnes)

½ litro de late

¼ de litro de aga

1 éto de farina da polènta

1 sculié de farina bianca

na préſa de sal

½ éto de ónto

formài gratolà

Cume che sé la fàs

Beté a bui al late cu l’aga. Dontà la farines mesedàðes e cuose col fuó bas.

Mesedà cul ſbategóo par cuasi n’óra e mèða; la bordéta l’à da ienì fòra mòrveda e žènàa tòce. Desfridé ‘l ónto. Beté la bordéta iže la scudèles e conžà col formài gratolà e ‘l ónto frito.

‘N òta nò i bétea né ónto né formài. A Bórcia e a Guóðo, la bordéta l’è al bró de sórgo.

I NOMES DE LA NÒSTRA FAMÉES⁽²⁰⁾

CORRADO BELLİ CODAN

Ossi (De Jos)

da San Vido

I è ruade a San Vido da Marèbo de Badia intór la fin del 1300 (secondo al prof. Antonio Ronzon 'l èra inveže al 1307); i èra tre fradiéi: **GIUSEPPE** ciamà "Jòs" che 'l darà al nome a duta la disendènza (1411), **GIOVANNI** ciamà "Zanin" (1455) e **TOMMASO** (1416).

Giuseppe e Giovanni i va a stà a Resinego; Tommaso a Costa, cuco, parcé che 'l mariða Maria, l'ultima de la faméa Scaci de Tonedico.

Só fiól **ARCADIO** al sé fas ciamà Scaci come la mare, ma la só faméa la se finise col nodaro **BARTOLOMEO** che 'l èra bèle morto prima del 1512. Da **TOMMASINA**, dita Mafina o Mesina, fia de Bartolomeo ién al casato dei Mesina, che s'è fini del 1800. (Da nò confonde coi Del Favero Mesina)

GIAMPIETRO, ciamà "Zampiero", che 'l è l'"eponimo" dei Zampieri da Costa, 'l è fiól de Bartolomeo de Jòs ; da Giovanni ién inveže al ramo **ZAMPIERI/SAMPIERI** da Piée.

PIETRO fiól de **BERNARDINO**, anche el de la linea de Giovanni, 'l è stà fato fiól de anima da 'n Zanotti e 'l à ciapà chésto cognome" 1602, Jacomo di Pietro de Jos cucco di Zanotti; 1606 Joanni filius Petri de Jos dicti di Zanot ".

BARTOLOMEA ciamada "Tomèa" de Jòs, furse de la linea di Resinego, mariðada a Zopíe l'à dà al nome ai **TOMEA** de là.

A scosdà fòra la cartes, se ciata: **Giovanni Ossi**, 1698-1782, prima scarpèr, sartór, òste e marcante, daspò al s'à betù a studià e 'l è deventà maestro, nodaro, consiliér del "Centenaro" e de la "Magnifica Comunità"; nò contento canche i è mancià só fémene al s'à fato prèe. **Lorenzo Ossi**, nodaro, "sergente delle Cernide", consiliér del "Centenaro" e de la "Magnifica". Par la cuestión de Iòu cun Anpèze, del 1752, 'l à portà inavante la reñón de San San Vido a la Conferènza de Rovereto.

Giovanni Giuseppe Ossi, capitán "delle Cernide", consiliér del "Centenaro" e de la "Magnifica", sindaco de San Vido, come dute i studiade de alora, al cénia par i Françés e par chésto 'l è stà betù, del 1809, par tré més, in prefón dai Maói de Andreas Hofer.

Matteo Ossi, cažadór de ciamóržes, 'l è ruà par conto só inžima Nantelóu del 1850 e 'l è tornà su daspò apède Paul Grohmann del 1863 (e chésta l'è considerada la prima òta che carchedùn 'l à betù pè lasù).

Ferdinando Maria Ossi, 1843-1905, frate dei "Carmelitani Scalzi" daspò èse stà misionario in Siria e Palestina 'l è deventà vescovo de Quilon, ia par la Índies. 'L è recordà iże iéja de San Vido da 'n laóro de G.B. De Lotto Minòto.

V. Menegus Tamburin – *Il Cognome nelle pievi cadorine di S.Vito e Ampezzo* - Firenze 1973

A. Ronzon – *Almanacco Cadorino 1875/1876* - Bologna 2005

M. T. Vigolo, P. Barbierato – *Glossario del Cadorino Antico* - Udine 2012

S. De Lorenzo – *Cernide, milizie popolari cadorine* – Pieve di Cadore 1999

M. F. Belli – *San Vito di Cadore, la Chiesa pievana e il campanile* – San Vito 2005

1) **Marebo** = Marebbe in Val Badia.

2) Le date messe vicino ai nomi sono quelle dei documenti che li citano.

3) **fiól de anima** = figlio adottivo.

4) **Centenaro** = il nome delle 10 parti nelle quali era diviso il Cadore; in origine (epoca longobarda) l'insieme delle famiglie che dovevano fornire 100 uomini armati all'esercito.

5) **cernide** = milizie popolari per una prima difesa del territorio. Nel 1577 il Centenaro di San Vito, a fronte di una popolazione di 1420 abitanti, poteva fornire 364 militi.

6) **Maói** = insorti tirolesi che combattevano gli invasori francesi.

Al iate del pioàn

PIERINA DE VIDO PERUTO - SAN VIDÒ

N òta, forse 100 ane fa, iże piaža, viſin a la calònega, l'èra la casèrma dei carabiniér.

Al pioàn al s'aéa portà, dal sò paés, só mare e só nevóda cume sèrves a fai i sarviże de ciaſa (al dì d'incuóti se dis: *perpetue*). La nevóda del pioàn l'aéa forse 18 anes e l'èra na bëla riéða.

In casèrma 'l è ruà an carabiniér dóen che 'l à betù subito i guóie su chésta tóſa, ma no 'l saéa come che 'l podéa fai saé, parché la saése che la i piaſéa. Al pioàn al la tienia sempre de guóio e 'l èra difižile parlà insieme.

Chésto carabiniér al s'aéa incòrto che in calònega giràa an bél iate, alóra al 'l à luſingà cun argo de bón da magnà; daspò 'l à scrito an bél biliéto, al i 'l à leà iże la códa e 'l à scòrto! iże calònega cu la speranža che 'l ruase iże cuſina da chéla tóſa. Par sfortuna 'l è pasà prima iże ufižio dal pioàn, che 'l à aliéto al biliéto, e canche 'l è stà 'l indomà, ... chél póró carabiniér 'l à cambià casèrma.

La mare del pioàn l'è ienùða a saé de chésta storia, l'à beſà² an tòco, parcé che la pórà riéða l'à pianto an grun (forse chésto carabiniér al i piaſéa).

Daspò carche àn, an brao dóen da San Vido che 'l studiàa, 'l à proà a parlà con chésta tóſa, ma 'l è stà pi furbo del carabiniér. 'L à scumižià a di a duia a cartes da la séra col pioàn, prima da di a ciaſa al pasàa iże cuſina a saludà chéla fémenes e al podéa di dói paroles anche cu chéla tóſa.

Canche al s'à fato capì dal pioàn che 'l aéa intenžiōnes sèries, 'l aù la sò benediziōn. Al prèe al i à mariðade e 'l è ienù fòra na bëla faméa cu na codargnèla³ de riéðe.

N' òta la vita l'èra pi intraveóſa⁴ par i noiže, ma i la pareciàa⁵ par di inavante anche se argo nò dia dal sò vères. ■

G L O S S A R I O

(1) 'l à scòrto = l'ha spinto ad andare

(2) **beſà** = brontolare, borbottere

(3) **codargnèla** = schiera, gran numero

(4) **intraveóſa** = difficile, complessa (al masch. intraveós)

(5) **i la pareciàa** = la organizzavano

Al carnevàl da na óta

GABRIELE LIVAN PETÙZ - ZOPÉ

Na óta, chilò sun Zopè, al Carnevàl al scomenzava calche dì daspò Paschëta.

De chi dì igliò i avéa dute an sin de pi ténp de matedà còme ch'i voléa, soraldùt chi pi dòegn e chi muli che i fée na vita de segùr pi desfadigósa de chèla de adès.

Per no se fa cognòse da negùnc', zèrti dòegn i se metéva su le robe de sùei vege. Ma, pi de dut, i se canbiava de vestì: an mulo al se vestiva da fémene e na mula da òm. E pò i déva dute insieme per chèle caše e per chèle stale, indò ch'i avéa pi confidenza o indò che l'èra calche tosata, che così i podéa i fà i complimenti senza ch'i e cridase. Co i se l'avéva bén pasada inte per chèle caše, i peava via e i déa a valgò¹ indóe ch'i sonava e ch'i balava. Zèrte óte sozedéa che dói muli o dói mule i balase duta séra insieme senza s'inacòrde de nia. Le màscore pi in ganba l'èra chèle che no se fée cognòse da negùnc'.

La ùltema stemana la èra an sin indiferént² da chèle àutre.

La Ðùoiba Grasa inte dute le caše i fée an grum de tortiei³ e de fortaie: se pùol s'imaginà cónt⁴ ch'i èra contént chi muli, che robe dóze i no 'n magnava mai. Anca le màscore in chèl dì le déa a stròz per chèle strade, ma senza pi avè 'l muño scònt, così i èra dute scuaiài e i cogniva se canbià de màscora per i dì che mancava.

Al dì darè no 'n èra pi tortiei e fortaie, e daperdùt i siava i gnòch, conzai co la pùnia⁵ e co 'l ónto: 'l èra al Vèndre Gnocolàr, na tradizion vegnuda (pùol èse) da Verona, indò ch'i nùost vege i èra dui per tanc' agn a vènde paste. Dapò medodì dute le màscore le girava ignèro⁶ per al paés, dute nue⁷ e siade con tant indègn.

La sàbeda la èra "sórda", perchè che dute i fèva a fènta de no senti nia: chi pi contént 'l èra chi muli, ch'i podéa fa de manco de scoltà sa pare e sa mare. La domènega invèze la èra "muta", perchè che negùnc' verdéa bòca (e valgùnc' che se'n profitava 'l èra sénpre).

'L ultem dì de Carnevàl via per chèle strade se vedéva màscore de dute le sòrt: chèla che dute sun Zopè à sentù almancol menzonà 'l è al mus del Cerilo, an mus dut vestì còme 'n òm, che voléa di: l'ognoranza vestida da le feste. 'L ultem dì se podéva anca se permète de matedà con chi pi vege. ■

▲ Da man zanca: Nani Strel, Mano Livan Petùz, Tilo Panpanin de Chi de Mènega, Ilario De Nadal Fuma (àign '50)

G L O S S A R I O

- (1) **i déa a valgò** = *andavano in qualche luogo*
- (2) **indiferént** = *diversa*
- (3) **tortiei** = *frittelle*
- (4) **cónt** = *quanto (versione più vecchia di cuant)*
- (5) **pùnia** = *ricotta*
- (6) **ignèro** = *di nuovo*
- (7) **nue** = *nuove*

Al lófe la bòlp

L' èra na óta an òm che 'l avéa ignòm barba Damo.

Sto òm 'l avéva 'n canevet¹ fùora'n Piàn.

Un de chi di 'l èra de domènega e al barba Damo 'l èra du a mèsa. Intànt che 'l no n èra, 'l è ruà 'l lófe la bòlp, i à vedù an bus inte'l mur de canevet, i è dui inte e i à catà lat, formai e brama. La bòlp la magnava'n sin e po' la déva a se meùrà, a véde se la pasava fùora per al bus, invèze al lófe al cazava dù senza se fermà.

La bòlp e 'l lófe i à sentù la canpana che sonava e la dént che vegniva fùora de giesia: al barba Damo 'l èra darè a ruà! La bòlp la se à scanpà, ma 'l lófe 'l èra masa gros per torna pasà fùora de chèl bus.

Al barba Damo 'l à vedù 'l lófe e con an bachèt al i'n à dat tante che sto pùore lófe 'l èra debota mòrt. Bóna che² sto lófe, intrà na sbachetada e chèl'òutra, 'l à intivà de catà daspò tant la porta vèrta e 'l à podù se scanpà anca ièl de duta caiuda³.

Al s'à tragolà⁴ 'nfin int'a le Fraïne, dut stròz e strafit⁵, e igliò 'l à catà la bòlp che la i a dit che ièla sì che la èra malada: l'avéva na zata ròta, insòma l'avéva dute i malàgn de sto mòndo!

Alòra al lóf al i à domandà se la voléva che al la portase an sin su la schéna e ièla la i à respondù de sì.

Co la è stada su la schéna del lóf, l'à tacà a cantà: "Al malà che porta 'l san! Al malà che porta 'l san!".

Sto mardoco⁶ al se'l à strasignada anfin sul Lach de Sèrla. Co 'l à vedù l'àiva, al s'à scufà dù per se'n béve 'n góz e, inte l'àiva, 'l à vedù la bòlp ch'i fèva dute le sgnèfe⁷, al s'à inacòrt che la 'l sbebefava e alòra al l'à smautada⁸ du per chèle crèpe. ■

G L O S S A R I O

- (1) **canevet** = *cantina*
- (2) **bóna che** = *meno male che*
- (3) **de duta caiuda** = *di corsa*
- (4) **al s'à tragolà** = *si è trascinato*
- (5) **stròz e strafit** = *in cattive condizioni e malridotto*
- (6) **mardoco** = *sciocco*
- (7) **sgnèfe** = *smorfie*
- (8) **al l'à smautada** = *l'ha scaraventata*

Na riéda a 'l EXPO

AURORA TORRI - SAN VIDO

Mèrcui 17 de iugno me ài desedà che 'l èra ancora scuro par di a la "Esposiziòn Universàl de Milàn" col nòno e la mama; èro dûta emozionađa e pensào cume sarae stà. Daspò an lóngò viađo in machina, aón ciapà an treno, de chi che córe e no se ferma mai, e daspò dòi óres ereane bélche desmontade e montade su 'n treno de chi che va sóte tèra.

Canche són ruade a l'EXPO aón ciatà na portisiòn de dènte: i èra viestide come frute e i mé díseà "Benieuđe!"; aón vijsità la ciafa de la Cina e žercià al sò magnà; can che són pasađe davante a la ciafa Modena, al nòno 'l s'à fato ieni la ſbaes e al s'à tolésto an piato dei sò prodóte, tаiađe dò su na bélga guantiéra: i èra pròprio bói. Dapò an tin, són dûđe a véđe *l'albero della vita* e se aón sentà dò su cariéga stranbes, fates cume piroles¹, intanto che vardeane i dióghes de aga e che scoteane la muđica.

Daspomeđodì aón vijsità tanta òutra ciafes de paés dalònđe tanto divèrse dal nòs, agnó che aón žercià al sò magnà e al sò bée e aón vardà granda fotografies e fegures dei sò luóghes. Aón fato marènda cu carche fruto e daspò, strache morte, són dûđe fòra, par ardónde i nuóstre amighe che i me spetàa par žéna. Da 'l indomàn són tornade bonóra presto e de corèn són dûđe a véđe la ciafa de l'Austria, agnó che aón žercià an gelato che al saéa da bosco; daspò són dûđe iže la ciafa de l'Estonia, agnó che aón visto e proà na ſbalinža² che la faſea corènte, na bici cu 'n schermo e man man che te pedalàes 'l èra cume girà par davéro par la strades de la žitá.

Iže la ciafa del Brasile 'l èra na gran réđe fata de corda, agnó che te podées caminà sóra, ma cun fadìa, parcé che l'èra dûta che la se moéa.

Par ultimo són dûđe a véđe la ciafa del Belgio, agnó che aón magnà i piére frite e beù (solo la mama e al nòno) la bira che i fas lóri; iò par pausà an tin mé ài scarà su 'n gran sculié, fato cume an liéto.

A les žinche del daspomeđodì, strache e contènte, són montade da nuóo sul treno che viaia sóte tèra e daspò sul treno che nó se ferma mai e són ruade a la màchina par diseno a ciafa, e in chésto modo 'l è finì l'EXPO e iò son pròprio contenta de èse dûda.

'L è stà an gran bél véđe argo de paés dalònđe, ma chél che nó me spetào 'l è che 'l èra dûto néto, né na carta, né na cica

e gnanche nia de fòra del sò luó: al nòno al mé à dito che cusì dovaràe èse anche i nòstre paés e soralduto la nostra žitás. ■

(Voltà da Elisa Lucia Petito)

G L O S S A R I O

⁽¹⁾ la pirola = la trottoila (a San Vito anche piroéta; invece a Borca e a Vodo: al baricòcol)

⁽²⁾ ſbalinža = altalena

I fuóghes de l' "Autonomia"

DANIELE LUCIA PETITO - SAN VIDO

Sabo 24 de otóbre 'l è stà la séra dei fuóghes par recordà chéla gran fòula cenuđa a Belùn cuatro ane indòs par defènde la dènte, che vive iže sta valades, da nó deventà del dûto trevisana. In chéla séra, an grun de dènte, de asociažiōnes e de Comunes, ma anche de iéſa cul vescovo Andrich i se a batù par mantieni la provinžia e nó pasà sóte Treviso. Anche nòs cu la nostra bandiera son dûđe a Belùn e aón sfilà par chéla strades e a la fin se son ciatàde cun pi de cuatromile persónes a ienpi la piaža del Duomo.

Daspò tante discorse 'l à parlà infin al Vescovo che 'l à ciapà l'ispiražiòn da la luna che l'èra sun žiélo e 'l à intonà na canžón de la nòstres e dûte i són dûđe dòs. 'L è sta pròprio an bel momento.

Da chéla séra, al movimento

"Belluno Autonoma Regione Dolomiti" (BARD) al mantién la séra dei fuóghes e anche chésto sabo iže dûta la provinžia pi de 50 fuóghes se à inpižà, dûte a les öto dadaséra, dal Col de la Ròa a San Vido al Nevegàl, dal Comèlego al Feltrin, da 'l Agordin a la Piave, da na spònda a chél'òutra de rus e de laghe; ma anche par chéla piažes e par chéla ostaries, an grun de dènte à golù recordà chéla nuóte. ■

▲ I fuóghes de l' Autonomia
Còl de la Ròa - San Vido

An gramaržé a la Casa Rurale d'Anpeže par la man che la dà senpre a chéla asociažiōnes che laóra solèžito e con serietà par salvà la nostra storia, trađižion e parlàda.

Impainažiòn Aquarello s.n.c. Pieve di Cadore

Anche st'òta al nòs suóo, stampe in 2100 còpies, 'l è ruà debòto iže dûta la famées de l'Oltreciuſa e a dûte i nòs emigrante in giro par al mondo. Da chél che se sènte da ci che algéde al suóo, i è dûte contènte. Aesane daciaro bête su chésto suóo i vostre recòrde e stòries, anche de dûte i dis. Se golè mandàme i vostre scrite par posta, o mèo par e-mail a danielepetito@tiscali.it. Cume dûte, anche nòs faſón fadìa a fai tornà i conte, soralduto chi che serve par spedì par posta fòra da l'Italia. Par adià chesto suóo aón vèrto dòi cónte: un postale nr. **20046306** - Ufficio di San Vito di Cadore; e 'n òutro iže la banca Cassa Rurale Artigiana di Cortina d'Ampezzo e delle Dolomiti IBAN = **IT32 E 08511 612900 0000 0102 281** e da fora de l'Italia dontà **PIC CCRTIT2T95A**; intestà a PAR NÓ DEFMENTEASE - «Unión Ladina d'Oltreciuſa» - C.so Italia, 92/94 - c/o Asilo vècio - 32046 San Vito di Cadore (BL); agnó che podé mandà i schèi che golé e anche refàive la tèsera.

Stampa: Tipografia Tiziano - Pieve di Cadore (BL)